aptiktas smarkiai apdegęs žmogaus pirštakaulis (3 pav.).

Apibendrinant galima teigti, kad žvalgymų metu identifikuotos kelios anomalijos, sutampančios su turimose 1944 m. aerofotografijose matomomis žemės judinimo vietomis (3 pav.). Šis sutapimas labai padidina tikimybę, kad fiksuotos anomalijos rodo žemės perkasimus, susijusius su čia vykdytomis žudynėmis, tačiau užtikrinti to įrodymai gali būti gauti tik kasinėjant.

The Geophysical Survey of the Paneriai Massacre Site and graves

In 2015, a non-invasive investigation, i.e. georadar and fieldwalking surveys, were conducted at the Paneriai mass murder and grave site. The investigation's goal was to evaluate whether the investigated areas could have as yet unidentified objects connected with the massacre carried out there. Some of the pits where the bodies of the massacre victims were buried or burned are known, but it is thought that there could be more such pits as shown by available aerial photographs made in 1944 (Fig. 1).

The massacre at this site was carried out during the German occupation, 1941–1944. The victims were shot and buried in pits dug in 1941, prior to the June invasion of Russia, for storing aviation fuel. During 1943–1944, in an effort to conceal the crimes, the bodies were dug up and burnt.

The geophysical survey was conducted using a georadar with a 300 MHz antenna to create a 3D profile by scanning the entire selected area at 1 m intervals. Heterogeneous soil (probably gravel) that caused considerable clutter, partially masking the anomalies caused by the sought structures, predominated in the majority of the surveyed area (Fig. 2). Possible digging is usually identified on the basis of the intersection of horizontal anomalies, i.e. the disturbance of the natural horizontal structure of the layers. In this manner, five possible pits were identified (Fig. 3), three of which correspond with pits visible in 1944 aerial photographs (Fig. 4). During the fieldwalking, an intensive layer of charcoal was observed on the surface at one location and a heavily charred human phalanx was discovered there.

Atas Žvirblys

Didikų Kosakovskių palaidojimo vieta Pašilės kapinėse

2015 m. spalio mėnesį Ukmergės mieste, Pašilės gatvėje esančiose veikiančiose kapinėse vyko detalieji archeologiniai tyrimai, kurių metu ištirtas 14,75 m^2 plotas. Tyrimų metu įgyvendintas pagrindinis keltas tikslas: surastas čia buvęs laidojimo rūsys, o jo viduje aptikta 14 medinių karstų ir metalinių sarkofagų.

Ukmergės rajono savivaldybės taryba 2011 m. birželio 28 d. patvirtino Ukmergės rajono istorinio ir kultūrinio paveldo objektų, žymių kraštiečių atminimo įamžinimo programą 2011–2020 m., kurioje numatyta įamžinti ir didikų Kosakovskių giminės Ukmergės (Vaitkuškio) atšakos atstovų atminimą. Nagrinėjant šių darbų atlikimo galimybes, ypač aktualus tapo šios atšakos pradininko, ATR politinio veikėjo Mykolo Kosakovskio (1733–1798) palaikų suradimo klausimas.

Kosakovskiai, kaip ir kitos Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos bajorų ir didikų giminės, save kildino iš senovės Romos imperijos dinastijų bei Panonijos provincijos nobilių Korvinų (*Korwin, Corvinus*). Akcentuodami savo romėniš-

kąją kilmę Kosakovskiai nesunkiai pritapo prie LDK gajos romėniškosios lietuvių kilmės teorijos. Lenkijoje Kosakovskių protėviai Korvinai fiksuojami XIII a. kaip menkai apgyvendintų Lenkijos Karalystės pasienio ŠR teritorijų kolonizatoriai. Į LDK teritoriją pirmieji Kosakovskiai užklydo jau XVI a. pabaigoje. Daugiausia vedybų keliu per kelias kartas Kosakovskiai natūralizavosi ir visiškai integravosi į Lietuvos visuomenę, susigiminiavo su Pacais, Valavičiais, Zavišomis, Poniatovskiais, Zabielomis, Skorulskiais bei Potockiais.

Mykolas Kosakovskis – XIX a. garsios ir įtakingos lietuviškos Kosakovskių giminės Vaitkuškio linijos pradininkas – gimė 1733 m. liepos 23 d. Kionigsberge. 1764 m. Ukmergės paviete iš Mykolo Skorulskio jis nusipirko Vaitkuškio dvarą, kuris ilgainiui tapo giminės rezidencija, 1781 m. Vaitkuškio savininkams išrūpino paveldimą grafų titulą. Jis mirė 1798 m. ir buvo palaidotas Pašilės bažnyčioje, jo pastatytoje 1791 m. Pašilės kaime (šiuo metu Pašilė – Ukmergės dalis) netoli Vaitkuškio dvaro sodybos ir tarnavusioje kaip dvaro koplyčia. Ten pat vėliau palaidoti ir kai kurie kiti Kosakovskių giminės nariai (žmona 1811 m.). 1962 m. bažnyčia buvo nacionalizuota, o 1964 m. joje įrengtas kino teatras „Raketa“. M. Kosakovskio ir kitų bažnyčioje palaidotų giminės atstovų palaikai buvo išgabenti ir išniekinti (?).

Didikų palaikų likimas ilgą laiką buvo neaiškus. Kokių nors palaidojimų pėdsakų ar jų buvimo ženklų nerasta ir per 1991–1994 m. rekonstrukciją, vėl pritaikant šį pastatą bažnyčios reikmėms. Tik pastaruoju metu iš atsitiktinai išgirstų buvusių pašiliškių pasakojimų atsirado prielaida, kad bažnyčioje buvę palaidojimai nėra galutinai pražuvę – pasakojama, kad bažnyčioje buvę palaikai supilti į Pašilės kapinėse esantį Stanislovo Kazimiero Kosakovskio (1837–1905), M. Kosakovskio proanūkio, laidojimo rūsį. XX a. 8 dešimtmetyje rūsys vis dar buvo atviras, todėl tarybinė valdžia jį užpylė.

Ukmergės rajono savivaldybės administracija, norėdama patvirtinti ar paneigti šią informaciją, pradėjo organizuoti palaikų paieškos darbus. Kadangi palaikų paieška numatyta veikiančiose Pašilės kapinėse, Stanislovo Kazimiero Kosakovskio (1837–1905) kapo vietoje numatyta atlikti archeologinius tyrimus.

Archeologiniai tyrimai pradėti vykdyti dviejuose plotuose. 6 m^2 (3x2) dydžio plotas 1 – tai Stanislovo Kazimiero Kosakovskio kapas. 4,5 m^2 (3x1,5) dydžio plotas 2 tyrinėtas į PR pusę nuo kapo tvorelės. Plotai ištirti iki 15–30 cm gylio nuo esamo žemės paviršiaus. Šiame gylyje po retos augmenijos velėna ir povelėniniu juodos žemės sluoksniu atidengtas nežymiai skliautuoto iš plytų mūryto rūsio paviršius. Įėjimas neaptiktas (1 pav.). Toliau prie ploto 2 buvo tiriamos dvi 1,5x1,5 ir 2x1 m dydžio išpjovos. Išpjovoje 2 (2x1 m dydžio), tirtoje į PR pusę nuo ploto 2, 1,1–1,55 m gylyje atidengti ir nuvalyti laiptų fragmentai (2 pakopos), vedantys į laidojimo rūsį. Tyrimų metu surinkta keletas radinių, kurie nėra archeologiškai vertingi, tačiau suteikė papildomos informacijos apie šioje vietoje anksčiau vykusius žemės kasimo darbus. Tai sarkofago dekoro detalė, metalinė gėlė (papuošimas), taip pat pora žmonių kaulų smulkių fragmentų. Visi šie radiniai galėtų būti iš vėliau surasto rūsio vidaus, kadangi ten aptiktas inventorius buvo identiškas. Tačiau šalia minėtų radinių aptiktas skaidraus stiklo butelio dugnelis rodo, kad gruntas šioje vietoje supiltas ne anksčiau kaip XX a. II pusėje. Šie duomenys neprieštarauja pasakojimams apie XX a. 7–8 dešimtmečiuose vykusius palaikų gabenimus ir po to sekusį rūsio užpylimą.

1 pav. Bendras plotų 1 ir 2 vaizdas tyrimų pradžioje iš PR. A. Žvirblio nuotr.

Fig. 1. General view of areas 1 and 2, as seen from the SE prior to the investigation

Tęsiant kasinėjimus, ties ŠR išpjovos kraštu pasirodė įėjimo į rūsį skliautas. Užfiksavus tyrimų plotą, išvalytas įėjimas, kuriame pasirodė dar viena laiptų pakopa ir metalinės uždarytos, bet neužrakintos durys (2 pav.). Jos atidarytos (3 pav.).

Laidojimo rūsio vidus 20 m^2 (4,65x4,3 m) dydžio. Rūsio sienos ir dugnas betoniniai. Lubos iš gelžbetonio konstrukcijos, ant jų kaba susiformavę stalaktitai.

Rūsyje užfiksuota 14 medinių karstų ir metalinių sarkofagų. Jie nebuvo atidarinėjami, tik užfiksuoti. Dalis metalinių sarkofagų gerai išsilaikę, dekoruoti, o dauguma medinių karstų beveik visiškai suirę. Dauguma sarkofagų su plėšimo žymėmis – daugiausia iškirstos skylės velionio galvos srityje. Tačiau ne visuose matėsi išlikę palaikai. Pavyzdžiui, viename iš sarkofagų užfiksuoti dar du mažesni sarkofagai. Rūsyje mėtėsi įvairios dekoro detalės: metaliniai suirę vainikai, angelų galvutės, kryžiai, nukryžiuotojo figūros. Taip pat surastos 7 karstų lentelės. Viena jų išsilaikiusi gana gerai. Joje baltais dažais užrašyta *Aleksandra hrabia Broel–Plater* (4 pav.).

2 pav. Ploto 2 išpjovoje 2 aptiktas įėjimas į rūsį ir durys iš PR. A. Žvirblio nuotr.

Fig. 2. The crypt entrance and door discovered in extension 2 of area 2, as seen from the SE

Lentelė turėtų būti nuo Aleksandros Plater (1831–1901), Stanislovo Kazimiero Kosakovskio sesers, mirusios 4 metais anksčiau nei brolis, sarkofago. Likusios 6 lentelės labai prastai išlikusios ir praktiškai neįskaitomos. Jos atvež-

3 pav. Vaizdas rūsio viduje – matyti keli iš nedaugelio neišplėštų (?) sarkofagų. A. Žvirblio nuotr.

Fig. 3. The view inside the crypt. Several of the few unlooted (?) sarcophagi are visible

4 pav. Lentelė su užrašu Aleksandra hrabia Broel-Plater. A. Žvirblio nuotr.

Fig. 4. The plate with the inscription: Aleksandra hrabia Broel–Plater

tos į LDK VR Restauracinės priežiūros grupės skyrių. Čia atlikta metalo lydinio, dangos ir dažų analizė. Nustatyta, kad geležies lydinio plokštėse vietomis išlikusi alavo lydinio danga (alavas (*Sn*), švinas (*Pb*)), aptikta išlikusių juodos spalvos dažų likučių (mangano juodojo ir juodojo geležies oksido pigmentų mišinys), tačiau įskaityti užrašų nepavyko.

Užfiksavus esamą rūsio būklę, pirmas tyrimų etapas baigtas. Nuspręsta inicijuoti istorinius ir antropologinius tyrimus. Vykdant tyrinėjimus, susisiekta su Lenkijoje veikiančiu grafų Kosakovskių fondu (*Fundacja Kossakowskiego*), kurio steigėjai yra tiesioginiai grafo Mykolo Kosakovskio palikuonys. 2015 m. lapkričio mėnesį į Lietuvą atvyko fondo vadovė Anira Wojan, fondo istorikas Mateuszas Klempertas ir Pašilės kapinėse palaidoto Stanislovo Kazimiero Kosakovskio anūkas Pawelas Szanajca-Kossakowski. Fondo atstovai supažindinti su atliktų archeologinių tyrimų rezultatais. Jo vadovė A. Wojan pasidžiaugė vykstančiais tyrimais, tačiau visų fondo narių ir Kosakovskių giminės vardu paprašė neatidarinėti karstų ir nevykdyti antropologinių tyrimų. Giminių prašymu tolesni Kosakovskių kapavietės tyrimai nutraukti.

Spėjamas rūsyje palaidotų asmenų sąrašas sudarytas pagal grafų Kosakovskių fondo istoriko M. Klemperto ir dailėtyrininkės dr. Jolitos Mulevičiūtės suteiktą informaciją.

1. Mykolas Kosakovskis (*Michal Korwin Kossakowski*) (1733–1798).

2. Jo žmona Barbora (*Barbara Kossakowska*).

3. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio senelė Liudvika Sofija Potockytė (*Ludwika Zofia Potocka*) (1779–1850).

4. Liudvikos Sofijos Potockytės duktė Sofija (*Zofia Kossakowska*).

5. Liudvikos Sofijos Potockytės duktė Vanda (*Wanda Kossakowska*).

6. Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (*Stanislaw Kazimierz Kossakowski*) (1837–1905).

7. Jo motina Aleksandra de Laval (*Aleksandra de Laval*) (1811–1886).

8. Jo sesuo Aleksandra Broel-Plater (*Aleksandra Broel–Plater*) (1831–1901).

9. Jo trečioji žmona Sofija Bower Saint Clair (*Zofia Bower Saint Clair*) (1869–1911).

10. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio ir Aleksandros Chodkevičiūtės pirmagimė Liudvika (*Ludwika Kossakowska*) (1859–1861).

11. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio ir

Aleksandros Chodkevičiūtės sūnus Stanislovas (*Stanisław Kossakowski*) (1864–1864).

12. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio ir Aleksandros Chodkevičiūtės duktė Idalija Rožė (*Idalia Róża Kossakowska*) (1875–1876).

13. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio ir jo antrosios žmonos Michalinos Zaleskos duktė Ona Michalina (*Anna Michalina Kossakowska*) (1888–1892).

14. Stanislovo Kazimiero Kosakovskio ir jo trečiosios žmonos Sofijos Bower Saint Clair duktė Jadvyga Marija (Jadwiga Maria *Kossakowska*) (1894–1912).

Apibendrinant tyrimų metu surinktą informaciją, galima teigti, jog yra didelė tikimybė, kad dalis rūsyje palaidotų asmenų (tarp jų ir M. Kosakovskis) perkelti čia iš Pašilės bažnyčios 1962–1964 m.

The Burial Site of the Kosakovskis Magnate Family in Pašilė Cemetery

The Ukmergė District Municipal Council has foreseen to commemorate the memory of the representatives of the Ukmergė (Vaitkuškis) branch of the Kosakovskis magnate family. In performing the work, the question of the discovery of the remains of this branch's primogenitor, the Polish-Lithuanian Commonwealth political figure, Mykolas Kosakovskis (Pol. *Michał Kossakowski* 1733–1798), became important. M. Kosakovskis was buried in the Pašilė church (now part of Ukmergė). In 1962 the church was nationalised and the remains of M. Kosakovskis and the other representatives of this family disappeared. The assumption arose recently, based on the accounts of local inhabitants, that the remains that had been in the church had been buried in the Pašilė Cemetery crypt of Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905), the great-grandson of M. Kosakovskis. In order to confirm or refute this information, an investigation was conducted in October 2015.

During it, 14.75 m^2 were excavated (Fig. 1). In the part of the plot closer to the cemetery gate, step fragments leading to a crypt, a metal door, and the entrance were unearthed at a depth of 1.1–1.55 m (Fig. 2). The early–second half of the 20th-century finds collected during the investigation show that the soil at this location had been deposited there no earlier than the second half of the 20th century. These data do not conflict with the accounts of the transfer of the remains and subsequent burial of the crypt circa the 1960s–1970s.

Inside, the crypt is 20 m^2 (4.65 x 4.3 m). 14 wooden coffins and metal sarcophagi were recorded inside. None were open. Some of the metal sarcophagi were well preserved (Fig. 3) and decorated, but the majority of the wooden coffins had almost completely disintegrated. The majority of the sarcophagi bore signs of looting, mostly hacked holes in the area of the body's head. Seven coffin plates were also found. One of them, which had survived in fairly good condition, bore the inscription in white letters: *Aleksandra hrabia Broel–Plater* (Fig. 4). The remaining six plates were in very poor condition. After analysing the metal alloy, the coating, and the paint, paint remnants were documented but the inscriptions were illegible.

In conducting the investigation, communication was opened with the Count Kossakowski foundation in Poland (*Fundacja Kossakowskiego*), the members of which are direct descendants of Count Mykolas Kosakovskis. After arriving, the foundation's representatives were acquainted with the results of the investigation and on behalf of the relatives, requested that the planned anthropological investigation not be conducted, which request was honoured.